

УДК 811.161.2' 81:39
DOI 10.35433/philology.2(97).2022.159-168

НОМІНАЦІЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН У СЕРЕДНЬОПОЛІСЬКИХ ГОВІРКАХ

А. А. Плечко*

У статті розглянуто номінацію корисних копалин у середньополіських говірках, оскільки традиційна народна культура поліського ареалу – цінний матеріал для наукових студій у різних галузях наук. Джерельним підґрунтям дослідження слугували власні польові записи, зроблені автором у 55 говірках Житомищини, півночі Рівненщини та Київщини. Проаналізовано й узагальнено матеріали сучасних досліджень про українську термінологію земних надр, здійснено системний опис традиційних найменувань корисних копалин у середньополіських говірках на основі аналізу цілісного культурного тексту. Основними методами дослідження обрано описовий, за допомогою якого репрезентовано зібраний методом польового дослідження матеріал діалектних текстів, та порівняльний. У процесі аналізу розповідей респондентів констатовано різноманітність назв корисних копалин на території Середнього Полісся: глина, вапно, руда, торф, каміння, пісок тощо та важливе значення місцевих земних надр у людській життєдіяльності. Складифіковано матеріал досліджуваної тематичної групи лексики "Номінація корисних копалин", виокремлено основні лексико-семантичні групи: ЛСГ назв корисних копалин у середньополіських говірках; ЛСГ назв обрядових дій, пов'язаних із добуванням корисних копалин; ЛСГ атрибутивних ознак, характеристик корисних копалин; ЛСГ назв місць розташування покладів корисних копалин. Представлені фрагменти текстів про земні надра засвідчують збереження найменувань корисних копалин у середньополіських говірках, мотивацію поліських назв населених пунктів залежно від номінації місцевих родовищ.

Ключові слова: середньополіські говірки, культурні тексти, номінація корисних копалин, номінація природних надр, тематична група лексики, лексико-семантичні групи.

NOMINATION OF MINERAL RESOURCES IN THE MIDDLE POLISSIA DIALECTS

Plechko A. A.

The article considers the naming of minerals in the Middle Polissia dialects, since the traditional folk culture of the Polissia area remains a valuable material for scientific research in various branches of science. The studies have been based on the author's field records obtained from 55

* кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
(Поліський національний університет)
antonia43@ukr.net
ORCID: 0000-0002-4739-0750

dialects of Zhytomyr Oblast, the north of Rivne Oblast and Kyiv Oblast. Current research materials concerning Ukrainian terminology for the earth's interior have been analyzed and generalized; system description for traditional beliefs about mineral resources in the Middle Polissia dialects has been conducted on the basis of analysis of integrated cultural text. The main research methods include descriptive method, by which collected field records of dialect texts have been represented, and comparative method. During the analysis of the respondents' narrations variety of terms for mineral resources designation on the territory of the Middle Polissia has been determined: clay, lime, ore, peat, rocks, sand, etc. The significance of the local earth's interior in the human activity has been proved. The material of the research lexical clusters "Mineral nomination" has been classified, the main lexico-semantic groups have been identified: lexico-semantic group of mineral resources names in the Middle Polissia dialect; lexico-semantic group for designation of ceremonial actions connected with mineral extraction; lexico-semantic group of attributive characteristics of mineral resources; lexico-semantic group for designation of location of mineral resources deposits. The presented fragments of texts about the minerals indicate the preservation of mineral names in the Middle Polissia dialects, the motivation of names of localities depending on the local deposits of minerals.

Keywords: Middle Polissia dialects, cultural texts, mineral nomination, naming of Natural Resources, thematic vocabulary group, lexico-semantic group.

Постановка проблеми. Надра землі здавна привертала увагу не лише фахівців: гірників, геологів, геодезистів, а й краєзнавців та лінгвістів. У I половині XX ст. був опублікований словник геологічної термінології українського геолога, географа, педагога П. А. Тутковського [19]. У кодексі України "Про надра" розділ I, глава 1, стаття 1 зафіксовано визначення: "Надра – це частина земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння..." Далі за текстом цього Кодексу (розділ I, глава 1, стаття 5): "Родовища корисних копалин – це нагромадження мінеральних речовин в надрах, на поверхні землі, в джерелах вод та газів, на дні водоймищ, які за кількістю, якістю та умовами залягання є придатними для промислового використання..." [15]. У тлумачному словнику сучасної української мови (далі – СУМ) лексеми *копалини* та *корисні копалини* потрактовано відповідно: '*Копалини* – природні мінеральні утворення, що їх видобувають із надр землі. *Корисні копалини* – природні мінеральні утворення неорганічного та органічного походження (руда, вугілля, нафта тощо), що їх видобувають із надр землі і використовують у

народному господарстві' [9: 572]. Залежно від того, для чого використовують корисні копалини, їх поділяють на групи: будівельні (каолін, глина, вапняк, кварцит, граніт, лабрадорит та ін.), паливні (торф, нафта, газ, вугілля тощо), рудні (нікель, олово, ванадій, пегматит, титаністий залізняк та ін.) [7; 16]. У XXI столітті не втрачає актуальності проблема збирання та накопичення інформації про традиційну народну культуру поліського ареалу, оскільки вона є цінним матеріалом для наукових досліджень у різних галузях наук. Розвідок діалектного або етнолінгвістичного характеру про корисні копалини нам не вдалося проаналізувати з огляду на їх відсутність, окрім декількох номінацій корисних копалин у словнику західнополіських говірок Г. Л. Аркушина та словнику-довіднику В. В. Жайворонка [1; 12]. Отже, актуальність нашого дослідження зумовлена недостатньою вивченістю сучасного стану середньополіських найменувань *корисних копалин*.

Мета статті – проаналізувати найменування *корисних копалин* у традиційній культурі мешканців Середнього Полісся. Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**: здійснити системний опис традиційних найменувань *корисних копалин* у

середньополіських говірок на основі аналізу цілісного культурного тексту; порівняти функціонування назв корисних копалин у лексикографічних джерелах та сучасній культурі поліщуків; здійснити класифікацію досліджуваних номенів. **Об'єктом** дослідження є найменування *корисних копалин* у середньополіських говірках.

Предмет наукового опису – номінативні та семантичні процеси в системі середньополіських найменувань *корисних копалин*.

Методи дослідження. Основним методом дослідження було обрано *описовий*, за допомогою якого репрезентовано зібраний методом *польового дослідження* матеріал діалектних текстів, а також *порівняльний*.

Джерельним підґрунтям дослідження слугували власні польові записи, зроблені автором у 55 середньополіських говірках Житомирщини, півночі Рівненщини та Київщини.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми.

На зламі ХХ та ХХІ століть з'являються сучасні дослідження термінології земних надр: мінералогічну термінологію української мови досліджували Н. І. Овчаренко та М. О. Вакуленко [6; 17], геологічну – Р. Г. Вовченко, М. П. Годована [8; 11], гірничу номенклатуру та лексикографію мінералогічних термінів – В. С. Білецький [2; 3; 4], В. О. Гнеушев [10], Г. Д. Горванко, В. Г. Омельченко [3].

Краєзнавець, директор Поліського природного заповідника С. М. Жила в книзі "Свята Земля Дерев", описуючи промисли поліщуків, зазначає: "Більшість населення Полісся були причетні до виплавки заліза <...> Практично всі населені пункти навколо Поліського заповідника – це рудні: Руднище, Рудня Кованка, Рудня Перганська, Рудня Хочинська <...> а залізо було в десять разів дорожче від золота..." [13: 15]. Дослідник Овруччини С. Д. Бондаренко в

історичному нарисі про древлянські землі також зауважує: "Прадавні жителі нашого краю одні з перших в Європі освоїли виробництво металу з місцевих болотних руд, що мільйонами тон залягали в надрах краю..." [5: 5]. Освітянка Т. О. Котенко називає Житомирщину "українським Уралом в мініатюрі та українською скарбницею корисних копалин", оскільки саме на цій території знайдено найбільше в Україні корисних копалин. Дослідниця підкреслює, що "обласний мінерально-сировинний потенціал представлений 511 родовищами корисних копалин, з яких нині розробляється понад 200 ділянок" [16].

Загалом надра Житомирщини вміщують у собі велику кількість різноманітних корисних копалин, основними серед яких є торф, метали, нерудна сировина, сировина для меліорації кислих ґрунтів, буре вугілля, мінеральна сировина для виробництва різних будівельних матеріалів [14]. Житомирська область володіє добре розвинутою сировинною базою будівельних матеріалів і містить 282 родовища корисних копалин, які застосовують у будівництві. До розробки залучено майже 90 родовищ. В області є 4 родовища кварцового піску для виробництва скла, видобувні роботи на яких сьогодні припинились [14].

Перспективними є родовища торфу на Житомирщині: 46 розвіданих родовищ, при цьому деякі родовища складаються з декількох ділянок, то всього на території області понад 60 розвіданих ділянок торфу, до 10% усіх родовищ зосереджені в Олевському районі [18]. Полісся повністю забезпечено будівельним піском, також володіє добре розвинутою сировинною базою облицювального каменю. У межах її території на сьогодні розвідано 85 родовищ кристалічних порід (граніти, лабрадорит, габро, перекристалізовані вапняки тощо) [14].

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час збирання польового матеріалу респонденти

відповідали на такі питання: *Які корисні копалини є у вашій місцевості? Чи давні поклади заліза (руди, торфу) на вашій території? Їх походження. Які повір'я пов'язані з цим явищем (про поклади заліза (руди, торфу)? Де їх використовували в давнину? Яка була технологія добування заліза (руди, торфу) в давні часи?*

За результатами дослідження констатуємо різноманітність назв корисних копалин на території Середнього Полісся. Наприклад, одна з найпоширеніших назв – *торхв* (Вст, Ігн, Тх, Прж, Чпв, Блк, Кшн, Прг, Рдв, Бвс, Клш, Мдв, Рсн, Хрс, Лзн, Мжр, Вшв, Млн, Срн, Мрн, Дтк, Мшв, Яцк, Чдл) – 50%. Поліщуки здавна використовували цю копалину в господарських цілях здебільшого для удобрення городньо-польових ділянок, а також як різновид палива: *копал'і торхв по болотах і на городи, на пол'а воз'іл'і* (Вст, Ігн, Тх, Прж, Бвс, Клш, Мдв, Млн); *дл'а себе на м'індобриво л'уди брали* (Чпв); *торхв копал'і і внос'іл'і на з'емл'у, на пол'е удобруйут'* (Кшн); *торхв вручну кожен дл'а себе, розстел'ал'і на болот'і да суш'іл'і* (Мжр); *бр'ік'етом з торху топку топ'іли, йа дв'і тони на з'іму купл'ала* (Блк); *торхву було багато, а заре н'ічого нема, торхв повикопували, його палили, соб'і топ'ім' і нема н'ічого* (Рсн); *добували вручну, не було завода, у великому болот'і копали торхв у кошару на поле* (Лзн); *торхву було, розробл'али, брикети робили і палили, а крошку з торфу возили на пол'а* (РБ); *торхв по болотах, осушували болота і забирали при Хрущову торхв на пол'а, а вон ище бол'ш осушувай земл'у. Мо де і вивозили торхви на зал'ізниц'і, стояли брик'ети йак паливо* (Срн); *торхв на луз'і копали* (Кхр); *торхв буї, в земл'е копали в Пол'еском, топ'іли в грубах, торхв копали, сушили і продавали йак бр'ік'ет* (Мрн); *буї торхв, добували торхви, так'е йак завод стояї і на город брали. У нас порад село Потаи, то там шос' робили, завод, шо поп'іл дайє, тому Потаиш'а* (Яцк); *торхв буї,*

але не брали, дровами палили (Чдл); *торхв з болота ток'і в колгосп на пол'а, йак добриво торхв* (Брв); *торхв'ан'і болота, торхв копал'і, м'ешал'і з землейу на городи* (Глн).

В електронній версії словника "Велика українська енциклопедія" *торф* – 'тверда горюча корисна копалина, що утворилась внаслідок неповного біохімічного розкладу відмерлих болотних рослин в умовах надлишкового зволоження через нестачі кисню' [4]. Дещо інше визначення в СУМі: *торф* – 'суцільна маса, що утворюється в болотах і являє собою скупчення напіврозкладених рослинних решток із домішкою мінеральних частинок (піску, глини тощо); належить до горючих корисних копалин, а також використовується як добриво' [9: 1465]. У "Словнику західнополіських говірок" Г. Л. Аркушин подає лексеми *торфісько* – 'те саме, що торховисько', *торхляний* – 'такий, що у перемішку з торфом', *торховисько* – 'місце, де добувають торф' [1: 2: 205]. Середньополіські уявлення дають змогу окреслити семантику лексеми *торхв* – 'корисна копалина, що утворюється в болотах і використовується як добриво на присадибних ділянках, належить до різновиду палива на Поліссі'.

Розглянемо результати нашого дослідження про глину: *гл'іна* (усі н. п., окрім Гш, Чдл, Дрзд) – 94%, *глина* (Клш, Рсн, Вшв, Птв, Млн, Мйс, Рдн, РдУ, Ржн, Яцк, Глн) – 20%, спорадично назва *глей* (Лтк, Клш, Срд, Лзн, Млн, Срн) при цьому уточнювали про глей: *глей буї, руда глина це* (Клш, Срд, Лзн) – 6%. Окрім того інформанти пояснювали її господарське призначення: *хати мажем, поклади неглибоко, м'етер, два п'еску і гл'іну копайем, зразу б'і руда, а потом, глибш'ей уже б'ела* (Уст); *хати мазали і роб'іли к'ірп'іч* (Лтк), *дл'а власних потреб л'удей* (Клш, Рсн, Мшв); *робили колис' посуд з рудойі глини, Рудн'а Баран'їс'ка, глинник буї, руда і біела* (Млн); *глина зверху червона, при колгосп'і буї завод к'ірп'ічний, а тепер*

розвалили, пійеч розб'їли, що к'їрп'їч випал'ували (Кхр); роб'їл'ї цеглу з гл'їни дл'а буд'ївництва, йак завод'їк при колгосп'ї, бо гл'їна була і кар'їери п'еску. Цегел'н'а стойала (Брст), йе ў нас глина руда недалеко, буў завод, де робили цеглу, випалували, школи робили з нашого к'їрп'їча (Япл). Фіксуємо паралельне використання лексем цегла (запозичене з німецької мови) та к'їрп'їч (тюркського походження) в середньополіських говірках. У своїх оповідях поліщуки ділилися спогадами про добування глини в давнину: *тод'ї копали йаму, стаўлат туди драб'їну і к'їдаїут на пр'їп'ек гл'їну, а тод'ї подн'їмаїут нав'єрх, або в'єдрам'ї т'агали ту гл'їну б'єлу вер'овкоюу. Наш'ї д'єди так добували* (Лтк); *у нас в Середах б'єлоїї глини не майє, а поўно глейу для вс'їх потреб. Жиў д'ад'ко, копаў глину і горшк'ї робїў, і так його назвали Горшко. В шеїс'атих годях копали тут глей і робили к'їрп'їч, палили. Стойали прилади, вс'о ун'їчтожилос'а* (Срд); *а рудойї глини возом можна возит'* (РБ); *глина то була і руда, і червона, і жоўта, і б'їєла ў Мелен'ах була* (Млн).

Спорадично фіксували методу виготовлення цегли: *вручну ту гл'їну ногам'ї месили, тод'ї сушили, у форм'ї к'їрп'їча, а ўже м'єхан'їческ'ї сд'єлал'ї пр'єс. Конєм м'єс'ат гл'їну, заливаїут с'єм'їс'ат в'єдер води, прєс стойаў, і воно м'єс'їт, нак'їдаїут той глей у форми, йак к'їрп'їч. До войни так роб'їли б'єлий к'їрп'їч з гл'їни* (Лтк); *була глина за селом, там робили цеглу, ногами м'єсили, досточк'ї ставили і зак'їдали м'їж ними глину і робили цеглу, така гарна була* (Лпк). В уявленнях поліщуків простежуємо також кольорову різноманітність покладів глини: *гл'їни було повно ус'уди і рудойї, і б'єлоїї* (Мкл); *гл'їна була руда, а понад р'єчкам'ї зелена* (Хрс); *було глинише: руда і б'їла, с'їрузатий глей* (Дтк); *гл'їни було багато і б'єлої, і рудойї, хати мазали, і така червона, і глей то з н'ого цеглу робили* (Япл).

Опрацьовані лексикографічні джерела засвідчують функціонування лексем *глина, глей* та *глинка* з такою семантикою: у СУМі *глина* – 'багатомінеральна гірська порода, переважно осадового походження, яка з водою утворює пластичну масу, широко використовується у будівництві, гончарстві, скульптурі і т. ін.' [9: 245]; *глей* – 'пластична глина (здебільшого гончарна) сизого, червоного та іншого кольорів'; 'те саме, що намул' [9: 244]; *глинка* – 'біла глина, що використовується для виготовлення фарфорових та фаянсових виробів, а також у паперовій, текстильній та інших галузях промисловості; каолін' [9: 245]; у словнику західнополіських говірок Г. А. Аркушина *глина* – 'тільки глина білого кольору', *глей* – 'жовта та коричнева глина'; *глинка* – 'те саме, що глина', 'грунт із значним домішком жовтої глини' [1: 1: 91–92]. У словнику-довіднику В. В. Жайворонка *глина* – 'біляста та червоняста м'яка земля, що не пропускає води і служить для виготовлення посуду, цегли та ін.; у побуті народу глина, як і крейда чи вапно, використовувалася для опорядження житла і господарських будівель, нею мазали долівку, призьбу і горішню частину печі' [12: 138]. Культурні тексти про глину в середньополіських говірках дають змогу окреслити семантику лексем *глина* – 'біла, жовта, зелена, руда та червона глина, широко використовується в будівництві, гончарстві та іншій господарській діяльності'; *глей* – 'руда та сірувата глина'.

Спорадично поліщуки в розповідях про глину вживають назву *каолін* (Жрб, Млн); *глина б'їла* – *каоліну були завжди у нас поклади* (РжВ); *глей по сучасному каолін* (Млн). У сучасних словниках української мови *каолін* – 'так називають білу глину' [7]; 'біла вогнетривка глина, що використовується для виготовлення фарфорового та фаянсового посуду, у паперовому виробництві тощо; порцелянова глина' [9: 520].

У спогадах жителів Середнього Полісся збереглися перекази про **руд**у (Тх, Прг, Срд, РБ, Рдн, РдУ, Хрс, Дбв, Крчц) – 15%. Респонденти вказують на зв'язок назв населених пунктів із давніми покладами руди саме в цій місцевості: **Руда** йакас' була давно. Йак'іс' завод даже колис' буў. Була у нас **Борохова** п'еч. У ней шос' плав'іл'і. **Руду** чи шос' (Тх); а н'ем'ец тут жив на м'есце **руд**у копаў (Срд); колис' даўно тут **руд**у добували не за нашої пам'ят'і. Тому назва **Рудн'а**. Йак пройде дощ да пройти лугом по вод'е, то **коричневий** ног'і (РБ); село **Рудн'а**, бо колис' добували **руд**и (Рдн); по назв'і сел'а казали, шо колис' тут добували **руд**у, але не при нас, залишил'ас' т'ік'і назва **Рудн'а** і шче йе **Рудн'а** Осовс'ка. Шче йе поклади **руд**и жел'езнойі, тут пан жиў у сел'е, не при нашої пам'ат'і, а при д'едах прад'едах вручну копаче копали заступом земл'у, тут од самого Зал'ес'а до Базару іде **руда** уранова (РдУ); **уранова руда** була дес' у л'ес'е коло нас (Хрс); урочище **Рудн'а** – територ'ія л'ісу, там **руда** була, **руд**и водилис' (Дбв); бурили тут, балакали, шо ми живемо на **уранов'ій** руд'і і туристи обминають нашу м'ісцев'іст' (Крчц).

У розповідях про родовища корисних копалин респонденти використовують назви поклади (Чпв, Срд, Ржн); кар'єр (Стр, Чпв, Уст, ЧВ, Яцк); глинище (Дтк); копанкі велик'і в рудок'опах (Мйс); гора п'еску (Чбн); гл'іни кладка (Чбн); п'есковий кар'єр (Яцк).

Спорадично в розповідях респондентів про корисні копалини зафіксовано мікротексти про конкретні земні надра:

про газове родовище: пошл'і мой бат'ко з д'іт'ми у л'ес по гриби і йагоди. Побачили йазичок пламен'і, горит' шос' на земл'і. Вони вз'али прут'ік і стали порот'. А земл'а стала гуд'ет, а пот'ім йак стало у земл'і дв'ігт'ет', то д'іти аж пол'акалис'а і вт'ікли додому. Шос' у земл'і було: корисн'і копалини, мо це йак'іс' газ, **руда**? (Вст);

про родовище золота, урану: **стойала** геологічна станц'ія, **золото** шукал'і. Мо шче був уран, він лежит' у гран'іт'і і цей шлейф т'агнец'а в'ід **Малина** по **Тетереву** до Сарн. Не в'ідкрили кар'єр, бо дуже дорого. Експедиц'ія прац'увала з 1951 року по 1994 р'ік. Вс'і, хто буриў, майже вс'і померли, бо рад'іоактивний уран. **Руд**у добувал'і, йак бур'іл'і вручну (Прг);

про родовище вугілля: на пол'ігон'і був завод вугл'аний, д'огот' виробл'али, чорний, мазат' чобот. На той земл'е, де завод, картопл'а росла, бо земл'а з вугл'ом (Бвс).

Зрідка трапляються цілі змістовні дискурси, що представляють вірування про корисні копалини, наприклад оповідь у с. Рижани (54 км від Житомира): Колис' в далеку даўнину, шче до лодовика, тут були гори до п'іўтори к'ілометри у висоту і Рижани – це остан'а зупинка л'одовика, остан'а морена л'одовика. Коли л'одовик проходив, то ц'і гори в'ін практично розкриў йіх, і ц'і гори в нас розкрит'і. І через це в нас багато магн'іту і земл'а майе магнетизм, прит'агує блискавку. У нас зал'ізна руда близ'ко. У Жоўтн'івц'і у л'удей ї хат'і не мона жит', бо йак блискає, то у них ї хат'і все гремит' і тр'ішчит', бо руда близ'ко. І воно видно прит'агує. То там поставили хреста. Ц'і гори, це п'ідвищен'а ї нас називають Громушами. Це рижанс'кі гори дес'ат' метр'ів у висоту. Коли на цих горах побувати у гр'ім, то дуже б'іе. Ў нас багато гран'іту, кварцу, коли робимо п'іч, то черин робл'ат' з кварцу, ол'ів'ін – гет' зелений кам'ін'. Настрин – це кам'ін' настрою, з настрину, його йак обробит', робл'ат' буси, намисто. Лудин'і, шчо потримайе його, стайе добре. Шче й титан у нас йе, л'імен'іт – це вдовина гречка, коли вдова п'ішла на поле прац'уват' і йій було важко, стала плакат', п'ішла і побачила на пол'і шос' блишчит' намите і назвала це гречка. А то л'імен'іт і почали з л'імон'іту робити мантачки дл'а коси. У нас вс'і метали йе, шо в горах

вод'яца. Фіксуємо в розповіді наукову назву мінералу – *лімоніт* та його народну поліську назву – *вдовина гречка*.

У сучасних віруваннях поліщуків про корисні копалини відзначаємо й інші назви місцевих земних надр: *мармур* (Дбв); *вапно* (Срк); *гран'їт* (Срн, Ржн); *граф'їт* (Пщн); *золото* (Прг); *їантар* (Брст), фонетичні варіанти лексеми *камінь*: *кам'єн'* (Крс, Срк, Чрв, Уст, ЧВ, Дбв, Птв), *кам'їн'* (Яцк), *кам'їн:а'* (Ігн, Мкл, Мжр, Вшв, Мйс), *кам'єн':е* (Птп, Глн), *камієн':а* (Бвс); *кварц* (Ржн); *лімен'їт* (Ржн); *настрин* (Ржн); *ол'ів'їн* (Ржн); *піроф'їл'їт* (Жрб); *п'єсок* (Чбн, Чрв, Уст, Яцк, Глн); *п'ісок* (Стр, Клш, Хрс, Дбв, Обл); *титан* (Ржн); *уран* (Прг, Хрс, Мйс, Крчц). Зазначені вище лексеми представлені іменниками та становлять лексико-семантичну групу **назв корисних копалин у середньополіських говірках**.

Описуючи свої знання про корисні копалини, поліщуки використовують дієслівні конструкції *копал'ї торхв*, *розстел'ал'ї на болот'ї да суш'їл'ї*, *добували вручну торхв*, *гл'їну копал'ї вручну*, *добувал'ї граф'їт*, *плав'їл'ї руду*, *руду добували*, *руду копаї*, *к'їрп'їч токо роб'їл'ї*, *к'їрп'їч випал'ували*, *роб'їл'ї цеглу з гл'їни*, *торфобр'їк'єт роб'їли*, *розб'їзал'ї камен'*, *кам'їн' били вручну*, *д'югот' виробл'али*, *шос' добували*, *шукали*. Ці словосполучення становлять ЛСГ **назви обрядових дій, пов'язаних із добуванням корисних копалин**.

В оповідях поліщуків є й атрибутивно-предикативні конструкції: *б'єла гл'їна*, *б'їєла глина*, *руда гл'їна*, *глина руда*, *червона глина*, *красна глина*, *гл'їна зелена*, *угол'* *др'єв'єсний*, *рад'їоактивний уран*, *уранова руда*, *болотна руда*, *руда жел'єзна*, *зал'їзна руда*, *б'їлий мармур*, *п'єсок б'єлий*, *жовтий*, *п'ісок модел'ївск'їй*, *песковий кар'єр*, *торфобр'їк'єтний завод*, *торхв'аний завод*, *к'їрп'їчний завод*, які становлять ЛСГ **атрибутивних ознак, характеристик корисних копалин**.

Локативні конструкції здебільшого применниково-іменикові: *по болотах*, *в болотах*, *на городи*, *на пол'а*, *понад р'єчкам'ї*, *за р'єчкою*, *коло р'єчк'ї*, *в Крас'їловце*, *у Бежеве через поле*, *у Будишчах*, *на Бучманах*, *в Озер'анах*, *понад Слов'єчанк'ї*, *в'їд Малина по Тетереву до Сарн*, *н'єдал'єко тут* належать до ЛСГ **назв місць розташування покладів корисних копалин**.

Висновки та перспективи дослідження. Представлені фрагменти культурних текстів про земні надра засвідчують збереження найменувань корисних копалин у середньополіських говірках, мотивацію поліських назв населених пунктів залежно від родовищ місцевих надр. Досліджувана тематична групи лексики "Номінація корисних копалин" дає змогу виокремити такі лексико-семантичні групи: ЛСГ назв корисних копалин у середньополіських говірках (представлена іменниками); ЛСГ назви обрядових дій, пов'язаних з добуванням корисних копалин (дієслівні конструкції); ЛСГ атрибутивних ознак, характеристик корисних копалин (атрибутивно-предикативні конструкції); ЛСГ назв місць розташування покладів корисних копалин здебільшого представлена применниково-іменниковими конструкціями.

Зібраний матеріал лише частково відображає знання про одну зі сторін історії поліського побуту та господарської діяльності поліщуків, тому системне вивчення таких вірувань у сучасному мовознавстві досі залишається актуальним.

Список обстежених населених пунктів та їхніх скорочень

Вст – Виступовичі Овруцького р-ну **Житомирської області**; Гш – Гошів Овруцького р-ну; Жрб – Журба (Невгоди) Овруцького р-ну; Ігн – Ігнатпіль Овруцького р-ну; Крс – Красилівка Овруцького р-ну; Пщ – Пішаниця Овруцького р-ну; Птп – Потаповичі Овруцького р-ну; Срк –

Сорокопені Овруцького р-ну; Тх – Тхорин Овруцького р-ну; Чбн – Чабан Овруцького р-ну; Чрв – Черевки Овруцького р-ну; Стр – Стирти Черняхівського р-ну; Прж – с. Пиріжки Малинського р-ну; Чпв – Чоповичі Малинського р-ну; Блк – Білокоровичі Олевського р-ну; Кшн – Кишин Олевського р-ну; Прг – Перга Олевського р-ну; Рдв – Радовель Олевського р-ну; Уст – Устинівка Олевського р-н; Бвс – Бовсуни Лугинського р-н; Лтк – Літки Лугинського р-ну; ЧВ – Червона Волока Лугинського р-ну; Клш – Куліші Ємільчинського р-ну; Мдв – Медведове Ємільчинського р-ну; Мкл – Миколаївка Ємільчинського р-ну; Рсн – Рясне Ємільчинського р-ну; Срд – Середи Ємільчинського р-ну; Лзн – Лозниця Народицького р-ну; РБ – Рудня Базарська Народицького р-ну; Слц – Селець Народицького р-ну; Хрс – Христинівка Народицького р-ну; Мжр – Межирічка Радомишльського р-ну; Вшв – Вишевичі Радомишльського р-ну; Дбв – Дубовик Радомишльського р-ну; Обл – Облітки Радомишльського р-ну; Птв – Потіївка Радомишльського р-н; Млн – Мелені Коростенського р-н; Мйс – Мойсіївка Коростенського р-ну; Рдн – Рудня Коростенського р-н; РдУ – Рудня Ушомирська Коростенського р-ну; Срн – Сарновичі Коростенського р-ну; Крч – Курчиця Новоград-Волинського р-ну; РжВ – Рижани Володарськ-Волинського р-ну; Кхр – Кухарі Іванківського р-ну **Київської області**; Мрн – Мар'янівка Поліського р-ну; Дтк – Дитятки Чорнобильського р-ну; Мшв – Машеве Чорнобильського р-ну (с. Лукаші Барашівського р-ну); Яцк – Яцковичі Березнівського р-ну **Рівненської області**; Лпк – Липки Гощанського р-ну; Брст – Берестя Дубровицького р-ну; Япл – Яполоть Костопільського р-ну; Чдл – Чудель Сарненського р-ну; Брв – Борове Рокитнянського р-ну; Глн – Глинне Рокитнянського р-ну; Дрзд – Дроздинь Рокитнянського р-ну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аркушин Г. Словник західнополіських говірок: у 2 т. / Г. Л. Аркушин. Луцьк: РВВ "Вежа" Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 2000. Т. 1: А-Н. 2000. 353 с.; Том 2: О–Я. 458 с.
2. Білецький В. С. Українська гірничо-термінологія: становлення, удосконалення і вживання / В. С. Білецький, Ю. П. Яценко, А. П. Загнітко. *Уголь України*. 2003. № 12. С. 48–50.
3. Білецький В. С. Мінералогічний словник / Укл.: Білецький В. С., Омельченко В. Г., Горванко Г. Д. Маріуполь: Східний видавничий дім, 2016. 488 с.
4. Білецький В. С., Гнеушев В. О. Торф. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/Торф> (дата звернення: 30.05.2022).
5. Бондаренко С. Земля Древлянська. Історичний нарис про Овруччину. Житомир: Полісся, 2003.
6. Вакуленко М. О. Українська мінералогічна термінологія і номенклатура: проблеми розвитку та унормування. *Мінералогічний журнал*, 2018. Вип. 40. № 2. С. 86–90.
7. Вікіпедія. Корисні копалини України. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Корисні_копалини_України (дата звернення: 30.05.2022).
8. Вовченко Р. Про етимологію назв мінералів в українській геологічній термінології / Ростислав Вовченко, Лідія Бохорська, Олександр Полубічко. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія "Проблеми української термінології"*. 2002. № 453. С. 113–121.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ, 2009. 1736 с.
10. Гнеушев В. О., Вознюк С. Т., Мошинський В. С. та ін. Торфоземельний ресурс Північно-Західного регіону України. Рівне: Національний університет водного господарства та природокористування, 2017. 117 с.
11. Годована М. П. Формування сучасної української геологічної

термінології: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Інститут української мови АН України. К., 1994. 18 с.

12. Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник. Київ, 2006. 703 с.

13. Жила С. М. Свята Земля Дерев: історія, звичаї, бортництво, природа / [ред. І. В. Соломаха]. Київ: Фітосоціоцентр, 2005. 228 с.

14. Загальні відомості про Житомирську область. Природні ресурси (корисні копалини). URL: <https://content.net.ua/registration/content/ua2777/secs/s19834/2.htm> (дата звернення: 29.05.2022).

15. Кодекс України про надра (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 36, С. 340). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 30.05.2022).

16. Котенко Т. О. Корисні копалини Житомирської області. Презентація. URL: <https://vseosvita.ua/library/prezentacia-korisni-kopalini-zitomirskoi-oblasti-99675.html> (дата звернення: 29.05.2022).

17. Овчаренко Н. І. Способи номінації і словотворення у сучасній українській мінералогічній термінології: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровський державний університет. Дніпропетровськ, 1996. 21 с.

18. Пласт. Перспективні родовища торфу. Житомирська область. URL: <http://plast.vn.ua/> (дата звернення: 30.05.2022).

19. Тутковський П. А. Словник геологічної термінології: (проект) / П. А. Тутковський; Всеукр. акад. наук, Ін-т наук. мови, Природничий Відділ. Київ: Держ. вид-во України, 1923. Х, 201 с. (Матеріали до української природничої термінології та номенклатури; т. 2).

1. Arkushyn, H. (2000). Slovnyk zakhidnopoliskykh hovirok: u 2 t. [Dictionary of the West Polissia Dialects: in two volumes] / H. L. Arkushyn. Lutsk : RVV "Vezha" Volynkoho derzhavnoho universytetu im. Lesi Ukrainky. T. 1: A–N. 2000. 353 s.; Tom 2 : O–Ia. 458 s. [in Ukrainian].

2. Biletskyi, V. S. (2003). Ukrainska hirnycha terminolohiia: stanovlennia, udoskonalennia i vzhyvannia [Ukrainian Mining Terminology: Formation, Improvement, Application] / V. S. Biletskyi, Yu. P. Yashchenko, A. P. Zahnitko. *Uhol Ukrainy*. № 12. P. 48–50. [in Ukrainian].

3. Biletskyi, V. S. (2016). Mineralohichni slovnyk [Mineralogical Dictionary] / Ukl.: Biletskyi V. S., Omelchenko V. H., Horvanko H. D. Mariupol: Skhidnyi vydavnychiy dim. 488 s. [in Ukrainian].

4. Biletskyi, V. S., Hnieushev, V. O. Torf. *Velyka ukrainska entsyklopediia*. [The Big Ukrainian Encyclopedia]. URL: <https://vue.gov.ua/Torf> (reference date: 30.05.2022). [in Ukrainian].

5. Bondarenko, S. (2003). Zemlia Drevlianska. Istorychnyi narys pro Ovruchchynu [The Drevlianska Land. Historical Sketch about Ovruch District]. Zhytomyr: Polissia. [in Ukrainian].

6. Vakulenko, M. O. (2018). Ukrainska mineralohichna terminolohiia i nomenklatura: problemy rozvytku ta unormuvannia [Ukrainian Mineralogical Terminology and Nomenclature: the Problems of Development and Standardization]. *Mineral. zhurn. Vyp. 40. № 2. P. 86–90*. [in Ukrainian].

7. Vikipediia. Korysni kopalyny Ukrainy [Mineral Resources of Ukraine]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Korysni_kopalyny_Ukrainy (reference date: 30.05.2022). [in Ukrainian].

8. Vovchenko, R. (2002). Pro etymolohiiu nazv mineraliv v ukrainskii heolohichnii terminolohii [Concerning the Etymology of Minerals' Names in the Ukrainian Geological Terminology] / Rostyslav Vovchenko, Lidiia Bokhorska, Oleksandr Polubichko. *Visnyk*

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriia "Problemy ukrainskoi terminolohii". № 453. P. 113–121. [in Ukrainian].

9. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (2009). [The Big Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian Language] / Uklad. i hol. red. V. T. Busel. Kyiv. 1736 s. [in Ukrainian].

10. Hnieushev, V. O., Vozniuk, S. T., Moshynskiy V. S. Et all (2017). Torfovo-zemelnyi resurs Pivnichno-Zakhidnoho rehionu Ukrainy [Peat-Soil Resource of the North-West Region of Ukraine]. Rivne: Natsionalnyi universytet vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. 117 s. [in Ukrainian].

11. Hodovana, M. P. (1994). Formuvannia suchasnoi ukrainskoi heolohichnoi terminolohii [The Formation of Modern Ukrainian Geological Terminology] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Hodovana Mariia Pylypivna; Instytut ukrainskoi movy AN Ukrainy. K.18 s.

12. Zhaivoronok, V. (2006). Znaky ukrainskoi etnokultury. Slovnyk-dovidnyk [The Signs of Ukrainian Ethnoculture. Dictionary-Guide]. Kyiv. 703 s.

13. Zhyla, S. M. (2005). Sviata Zemlia Derev: istoriia, zvychai, bortnytstvo, pryroda [The Holy Land of Trees: History, Customs, Apiculture, Nature] / [red. I. V. Solomakha]. Kyiv: Fitosotsiotsentr. 228 s.

14. Zahalni vidomosti pro Zhytomyrsku oblast. Pryrodni resursy (korysni kopalyny) [General Information about Zhytomyr Oblast. Natural

Resources (Mineral Resources)]. URL: <https://content.net.ua/registration/content/ua2777/secs/s19834/2.htm> (reference date: 29.05.2022).

15. Kodeks Ukrainy pro nadra [The Code of Ukraine about Interior]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 1994, № 36, S. 340). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text> (reference date: 30.05.2022).

16. Kotenko, T. O. Korysni kopalyny Zhytomyrskoi oblasti. [Mineral Resources of Zhytomyr Oblast] Prezentatsiia. URL: <https://vseosvita.ua/library/prezentacia-korysni-kopaliny-zitomirskoi-oblasti-99675.html> (reference date: 29.05.2022).

17. Ovcharenko, N. I. (1996). Spособy nominatsii i slovotvorennya u suchasni ukrainskii mineralohichnii terminolohii [The Ways of Nomination and Word-Formation in Modern Ukrainian Mineralogical Terminology]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01. Dnipropetrovskiy derzhavnyi universytet. Dnipropetrovsk. 21 s.

18. Plast. Perspektyvni rodovyshcha torfu. Zhytomyrska oblast. [Layer. Peat Perspective Deposits. Zhytomyr Oblast] URL: <http://plast.vn.ua/> (reference date: 30.05.2022).

19. Tutkovskiy, P. A. (1923). Slovnyk heolohichnoi terminolohii: (proiekt) [Dictionary of Geological Terminology: (project)] / P. A. Tutkovskiy; Vseukr. akad. nauk, In-t nauk. movy, Pryrodnychiy Viddil. Kyiv: Derzh. vyd-vo Ukrainy. Kh, 201 c. (Materialy do ukrainskoi pryrodnychoi terminolohii ta nomenklatury; t. 2).

Стаття надійшла до редколегії: 25.06.2022

Схвалено до друку: 30.09.2022